

DRIE OPMERKELIJKE VERHALEN IN DE GESCHIEDENIS VAN TIELT

DE MARKT ALS RODE DRAAD

Drie opmerkelijke verhalen in de geschiedenis van Tiel worden gesymboliseerd en vereeuwigd door drie standbeelden van de hand van Jef Claerhout. Locatie van deze standbeelden: Markt Tiel. De Tielse Markt vormt niet enkel het decor, maar komt ook inhoudelijk in elk van de drie verhalen terug. Olivier de Duivel woonde in een barbierszaak op de Markt en ontmoette er Louis de Valois; Tanneken Sconyncx werd opgeknoot op de Markt en baljuw Spierinck viel er letterlijk dood. De Markt is eveneens de openbare plaats tussen het stadhuis en de Hallentoren, zeg maar tussen de wetgevende en de vroegere rechterlijke en uitvoerende macht. Het leven van een stad speelt zich nu eenmaal af op de Markt.

De Hallentoren, in 1275 opgetrokken als symbool van economische onafhankelijkheid, kent een bewogen geschiedenis, maar blijft overeind. De sierlijke klokkentoren dateert van 1620 en herbergt een knappe Dumery-beiaard (18de eeuw). Sinds 1999 prijkt de Hallentoren op de lijst van wereldkundig erfgoed van UNESCO.

KUNSTENAAR JEF CLAERHOUT

Jef Claerhout werd in 1937 in Tielt geboren en woont in Oedelem. Van thuis uit kreeg hij de passie voor metaalbewerking mee. Vooral 'het verhaal' in zijn werken is belangrijk. Mythologische, humoristische en lokaal verankerde verhalen zijn de belangrijkste inspiratiebron. Heel veel werken zijn te bewonderen op openbare plaatsen. Zijn werken ontroeren, bengelen tussen speelsheid en spot, tussen het fantastische en het groteske.

Het beeld van baljuw Spierinck dat officieel ingehuldigd werd op 27 maart 2010 is de meest recente openbare creatie van Jef Claerhout. Het beeld van Olivier de Duivel werd in 1984 ingehuldigd, dat van Tanneken Sconynx in 1994. In 2017 kreeg het standbeeld van Tanneken op de Markt een nieuwe plaats onder het toezicht oog van de kunstenaar.

baljuw Spierinck

Olivier de Duivel

Tanneken Sconynx

Het robuuste standbeeld verbeeldt de dood van baljuw Spierinck: al kaatsend op de Markt krijgt hij een pijscheut in zijn hart. Terwijl hij grijpt naar zijn hart valt hij voorover: de kaatsbal rolt uit zijn hand ... Het trieste levenslot van Spierinck staat in schril contrast met zijn overmoedigheid. "Ick was eergisteren gedaghvaert voor God ende ic ben nog hier". Spierinck geloofde niet dat hij zijn juridische misstap met zijn leven zou vergelden ...

BALJUW SPIERINCK

'HIJ KOMT VAN KANEGEM EN WEET VAN NIETS'

Begin 15de eeuw stond Kanegem in rep en roer: de pastoor was vermoord! Van de dader was geen spoor te vinden, of toch? Terwijl de moordenaar naar Tielt stapte, zag hij een halfdronken en slaperige man langs de kant van de weg, ene Jan Vleminck. De moordenaar kreeg het lumineuze idee het bebloede mes in de jaszak van de dronken man te steken, en vluchtte weg ...

Miel Baekelandt liep van zodra hij het nieuws vernomen had vliegensvlug naar de stad en verwittigde Alexander Spierinck, rechter en baljuw. De moord was pas gebeurd, de dader kon dus niet ver zijn. Talrijke speurders werden ingezet om de woeste moordenaar te vatten. Zolders en koestallen werden doorzocht, vreemdelingen in herbergen

afgetast. Bij het naderen van Tielt werd een slapende man aangetroffen ... met een bebloed mes in zijn zak. Geen twijfel mogelijk!

In de schepenkamer voelde baljuw Spierinck Jan Vleminck zwaar aan de tand. "De pastoor van Kanegem is vermoord en dat heb jij gedaan", brulde Spierinck. Jan Vleminck stotterde: "Ikke, ik kom van Kanegem en ... ik wete van niets".

Voor baljuw Spierinck was het duidelijk: Jan Vleminck kwam van Kanegem, hij had bloedvlekken op zijn kleren én het moordwapen zat verstopt in zijn jas. Boeten zou hij! Na een spoedproces veroordeelde baljuw Spierinck hem en liet hem opknopen op de Markt van Tielt. Jan Vleminck bleef echter zijn onschuld volhouden. Net voor hij het leven liet, sprak hij tot de baljuw:

“Ge zult voor het oordeel van God geroepen worden ...”.

Welgeteld één week later nam de baljuw deel aan het kaatsspel op de Tieltsse Markt. Zenuwachtig kneedde baljuw Spierinck het balletje gevuld met ongebluste kalk in zijn linkerhand. Hij wierp het balletje en miste. Opnieuw. De Halle klepelde juist twaalf uur. Spierinck leek de slagen te tellen ... acht, negen ... en op twaalf gilde hij, verkrampde en viel dood. Was dit het oordeel van God dat zich liet gelden?

Pas tientallen jaren later werd de mysterieuze moord op de pastoor van Kanegem opgehelderd. Tijdens een groot feest op de Markt ontplofte een kanon. De stukken vlogen in het rond. Eén toeschouwer viel neer en bekende net voor hij stierf dat hij de pastoor van Kanegem had vermoord ...

*Naar een bewerking van VAN DER MEULEN, J., Hij komt van Kanegem, Tiel, 1982.
Tieltsse Perskring, VERLINDEN, D., DE BRABANDERE R. en CAMPE Ch.,
De legende Hij komt van Kanegem, Tiel.*

WIE WAS BALJUW SPIERINCK?

Alexander Spierinck (ca. 1360 - 29 maart 1403) is misschien wel de meest invloedrijke persoon die Tielt ooit gekend heeft. De legende 'Hij komt van Kanegem' maakt hem uiteraard niet populair, maar als baljuw droeg hij toch een enorme verantwoordelijkheid, tot ver buiten Tielt.

Geboren en getogen in Tielt maakte Spierinck als topambtenaar carrière in het graafschap Vlaanderen. Tussen 1383 en 1386 was hij aanvoerder van de Brugse stadsmilitie, een niet onbelangrijke functie. Uit die periode is er een zegel bewaard met zijn wapen, dat zowel op de zuidgevel van de Tieltse Hallentoren als in een brandglasraam in de traphal van het stadhuis te bekijken valt.

Na zijn militaire carrière treedt hij als schout - een soort onderbaljuw - van Brugge de ambtenarij binnen. Deze functie gaf hem uiteraard een groot prestige, dat alleen maar versterkt werd toen hij in 1394 baljuw van Brugge en van het Brugse Vrije werd. Het ambt van 'baljuw' was een fel gegeerd ambt. Een baljuw werd rechtstreeks aangesteld door de Vlaamse graaf en had administratieve, gerechtelijke en politiek-militaire bevoegdheden.

In 1402 klom Spierinck op tot soeverein-baljuw van Vlaanderen, een bekroning van zijn succesvolle carrière. Hij fungeerde als raadsheer van Filips de Stoute, hertog van Bourgondië, en van diens vrouw Margareta van Vlaanderen. In de praktijk betekende dit dat hij belastingsontvanger, politiecommissaris en rechter was. In die hoedanigheid behandelde hij de moord op de pastoor in Kanegem. Baljuw Spierinck was een kind van zijn tijd: de maatschappelijke opvatting heerste dat hoe sneller een proces startte en hoe sneller het proces verliep, hoe sneller 'de waarheid' aan het licht zou komen. Onder dergelijke tijdsdruk diende de baljuw zich nu eenmaal over

het lot van Jan Vleminck uit te spreken met alle gevolgen van dien ... Jan Vleminck was dan ook het slachtoffer van een uit de hand gelopen snelrecht.

Op 29 maart 1403 overleed baljuw Spierinck in Tielt. Hij werd naast zijn vader begraven in het koor van de Sint-Pieterskerk. Naar aanleiding van de inhuldiging van het standbeeld op de Markt op 27 maart 2010 werd ook een nieuwe grafsteen in de Sint-Pieterskerk geplaatst met als tekst: 'Sepulture van Alexander Spierinck souverain Bailliu van Vlaenderen en de bailliu van Brugghe ende het Brugsche Vrye die overleet 29 maerte anno 1403.'

NOG MEER ALEXANDER SPIERINCK

Glasraam

Wapenschild baljuw 'Spiering', brandglasraam, stadhuis Tielt, traphal eerste verdieping.

Blauwsteen Markt

Blauwsteen op de Tieltse Markt. Plaats waar baljuw Spierinck tijdens het kaatsen neerviel. Hij zou op 29 maart 1403 gestorven zijn. De blauwsteen vermeldt echter 19 maart 1403. Wellicht werden de cijfers op de steen onleesbaar, waardoor bij een restauratie van de steen verkeerdelijk 19 in plaats van 29 maart 1403 genoteerd werd.

Obiit

Herdenkingsplaat Alexander Spierinck, Sint-Pieterkskerk, onderaan de pilaar van het zuidkoor. Alexander Spierinck werd in 1403 naast zijn vader in het koor aan de zuidzijde in de kerk begraven, zoals gebruikelijk was. In 1650 werd de kerk vernield, waardoor het graf verdween. Sinds 2010 toont een koperen herdenkingsplaat de oorspronkelijke tekst van de grafsteen.

Wapenschild in steen

Wapenschild baljuw 'Spierinck', zuidgevel Tielts Hallentoren. 'Spiering' betekent gierzwaluw, vandaar dit wapenschild.

Doorheen de geschiedenis komen verschillende schrijfwijzen van 'Spierinck' voor. Spierinck, Spierinc of Spiering. De naam is afkomstig van het Oudnederlandse woord: spier - spierinck - spiervoghel - spierswalcke of in wetenschappelijke termen 'apus cupselus, avicula ex genere hirundinum' (uit het geslacht van de zwaluwen).

Het standbeeld zit vol symboliek en toont het felbewogen levenslot van deze buitengewone Tieltenaar. Het gewei verwijst naar Oliviers adellijke titel 'Olivier le Daim' (= damhert). Het touw rond de hals slingert tussen zijn benen door als een duivelsstaart en hangt met een driehoekige punt op de sokkel. Schaar en scheermes zijn de attributen van zijn beroep, maar hij houdt die dan ook vast als een poppenspeler die zijn marionetten laat dansen. In de rug wordt hij beschermd door een kruisspin middenin haar web, een allusie op zijn vriend Lodewijk XI, de 'Spinnenkoning'. De S-vormige gestalte rust op twee voeten die uiteenlopen in geslepen bokkepoten, een duivel waardig.

OLIVIER DE DUIVEL

VOLKSJONGEN ONTMOET KONINGSKIND

Olivier de Duivel werd waarschijnlijk in 1434 in Tielt geboren. Zijn vader Jan was een barbier-chirurgijn die het woelige Gent achter zich liet en in Tielt zijn thuis vond. Olivier had nog twee broers: Luuc en Pieter. Olivier zou in de voetsporen van zijn vader treden, ware het niet dat Louis de Valois, de toekomstige koning van Frankrijk, op doorreis van Oudenaarde naar Brugge, Tielt bezocht in 1458. In de herberg 't Klein Schaek werd de latere Lodewijk XI door het stadsbestuur op maar liefst 96 liter wijn getrakteerd. Hij ontmoette er de jonge Olivier.

Het koningskind maakte een doordachte reis door de Bourgondische Nederlanden, want hij zocht lokaal verankerde figuren die de omgeving goed kenden. Deze personen had hij nodig om zijn latere politiek als koning te kunnen uitvoeren. Na een mislukte staatsgreep tegen zijn eigen vader vreesde hij voor zijn leven en zocht bescherming bij zijn peter en Bourgondische hertog Filips de Goede, die hem het kasteel van Genappe aanbood. Van hieruit bezocht hij vijf jaar lang de belangrijkste steden van Vlaanderen. Het is in het kader van deze beredeneerde politieke zet dat Louis de Valois de Tieltse Olivier de Duivel nodig had. En de stoutmoedige Olivier zag een Frans avontuur uiteraard zitten.

Toen Karel II op 21 juli 1461 stierf, spoedde Lodewijk zich naar Parijs om de kroon op te volgen, met Olivier in zijn kielzog ... In 1463 vestigde Lodewijk XI zich in het kasteel van Plessis-lès-Tours. Olivier was er nooit ver weg.

DUIVEL-DOET-AL

Olivier klom op in de Franse hofhouding. Hij had een bijzondere vertrouwensrelatie met de koning als hofchirurgijn. Zo stelde hij een 'statuut voor de chirurgijn' op, dat heel wat gezondheidsvoorschriften en hygiënemaatregelen behandelde. Hij werd ook financieel raadgever en kreeg steeds meer belangrijke opdrachten toevertrouwd. Door de sluikse veroveringspolitiek van Lodewijk XI raakte Olivier meer en meer op de hoogte van tal van complotten en nestelde hij zich in het web van de 'Spinnenkoning'.

In 1474 werd hij toezichthouder op de zoutvoorraden van Neufchâtel. In 1475 werd hij verheven tot de adel, tot groot ongenoegen van de Franse adel. Hij misnoegde ook de rijke handelaars en door het toezicht op de abdij van Saint-Denis keerde ook de geestelijkheid zich tegen hem.

Na de dood van Karel de Stoute in 1477 speelde Olivier een belangrijke rol in de

veroveringspolitiek van Lodewijk XI. De Franse koning veroverde Bourgondië en wilde ook Vlaanderen binnenrijven. Olivier kende Vlaanderen als geen ander, en was dus dé persoon bij uitstek om de koning bij te staan. Hij zou het huwelijk van Maria van Bourgondië met Maximiliaan van Oostenrijk proberen tegenhouden door de zoon van Lodewijk XI te binden aan Maria. Zijn vlieger ging echter niet op: hij keerde terug naar Frankrijk en werd alsnog beloond met de titel Graaf van Meulan en graanmeester van Parijs. Hij trok zich terug in de woning 'La Rabatterie' dicht bij Tours en maakte de balans van zijn leven op ...

Glasraam

Wapenschild Olivier de Neckere,
brandglasraam, Stadhuis Tielt,
traphal eerste verdieping.

AFREKENING

In augustus 1483 stierf de Spinnenkoning in Plessis-lès-Tours. Lodewijk XI had weliswaar aan zijn opvolger, de toen veertienjarige Karel VIII, gevraagd om Olivier te beschermen. De jonge Karel stond echter onder voogdij van Anna van Beaujeu en was dus een even grote 'speelbal' van de Franse adel en geestelijkheid. Zij zagen dan ook hun kans schoon om af te rekenen met de genadeloze politiek waartoe ook Olivier zijn steentje had bijgedragen. Hij werd opgesloten in de Conciergerie in Parijs, de toenmalige gevangenis. Na een te snel proces van amper enkele maanden werd Olivier op 19 mei 1484 opgeknoopt aan de galg van Montfaucon op aanklacht van Martin de Bellefaye die vier jaar tevoren door de overleden koning Lodewijk XI op advies van Olivier werd verbannen.

OLIVIER ALS SLACHTOFFER

Bij een eerste blik op het verhaal zou men kunnen stellen dat Olivier zijn verdiende straf kreeg: hij was nu eenmaal een listig persoon die op de kap van anderen rijk werd. Aan het Franse hof voelde hij zich dan ook als een vis in het water. Maar eigenlijk werd Olivier verstrikt in een politiek spinnenweb. Ook hij was slachtoffer van een te haastig gevoerd proces. In augustus stierf Lodewijk XI en slechts enkele maanden later werd Olivier aan de galg opgeknoopt. Uiteraard zagen de Franse adel, de bisschop van Parijs en de abt van Saint-Denis hun kans schoon om af te rekenen met een voor hen ongunstige situatie waartoe Olivier in opdracht van Lodewijk XI had bijgedragen.

NECKER, DUIVEL, DAIM

Zijn herkomst, zijn politieke carrière en zijn Frans avontuur riepen heel wat namen in het leven. Zij weerspiegelen de tijdsgeest van de 15de eeuw.

Olivier werd geboren als 'Olivier de Neckere'. Necker is een Middelnederlands woord en betekent duivel, wat hij in het Frans al gauw vertaald zag als 'Olivier le Mauvais'. In 1475 werd hij tot de adelstand verheven en heette hij voortaan 'Olivier le Daim' (Olivier het Hert).

Het intrigerende leven van Olivier de Duivel leverde stof voor geroman-tiseerde verhalen van Sir Walter Scott, Victor Hugo en Alfred Neumann. Victor Hugo verwees in zijn Notre Dame de Paris naar 'Olivier le Diable', Alfred Neumann vereeuwigde hem als 'Der Teufel'.

VAN DER MEULEN, J. en BILLIET, J., Olivier, het verhaal van een Tieltsse duivel 1434-1484, Tiel, 1984.

Het standbeeld 'Tanneken Sconynx' symboliseert eerherstel voor alle onschuldige slachtoffers van heksenwaan. Ze wordt afgebeeld terwijl ze sterft. Ze wordt letterlijk in de hoogte geprezen. Haar vleugels maken van haar een engel. Ze ontsnapt aan de pijn van de aardse beschuldigingen. Haar rechtervleugel is echter nog onvolgroeid: dit wijst erop hoe moeilijk het was op te boksen tegen valse beschuldigingen. Het touw waarmee ze gemarteld werd, slingert om haar heen. Duivelse ratten hebben haar in het vizier.

TANNEKEN SCONYNCX

'TOVERESSE'?

Tanneken Sconyncx werd omstreeks 1560 in Gottem geboren. Ze heette eigenlijk Anna De Coninck, maar in de volksmond werd zij 'Tanneken Sconyncx' genoemd. Er werd wel degelijk over haar gesproken in het dorp: ze gedroeg zich namelijk 'vreemd'. Wat dit precies inhield, is voor iedereen een raadsel. Ze was gehuwd met Thomas Van der Meulen, had vier kinderen en was van een relatief goeode afkomst.

In een tijd waarin zwarte magie als een ruim begrip gehanteerd werd, werd 'Tanneken' door de Gottemse baljuw letterlijk beschuldigd van 'omgang met den duivel'. Koste wat kost zou hij zijn beschuldiging hard maken. Daarvoor had hij zijn eigen reden: hij had het vermoeden dat 'Tanneken' zogezegde magische krachten bezat. Of was hij heimelijk verliefd op haar?

Of wou hij een deeltje van haar rijkdom verwerven?

Hoe dan ook: Tanneken werd op kerstavond 1602 opgesloten in de Tieltse gevangenis (hoek Hoogstraat en Sint-Janstraat). Ratten als symbool van de duivel kwamen haar tijdens haar opsluiting kwellen. Het proces duurde negen maanden. Na talloze folteringen bezweek ze op 2 juni 1603 aan haar verwondingen. 'Zoals het hoorde' werd haar lichaam op ongewijde grond begraven in Gottem dichtbij een vijver. Sindsdien heet die vijver 'de heksenput'.

Haar man bleef volharden in de onschuld van zijn vrouw. Na haar dood vocht hij haar proces aan en kreeg wel degelijk gelijk van de Raad van Vlaanderen.

HEKSENPROCES

Het heksenproces van Tanneken Sconynx is één van de best bewaarde heksenprocessen uit de 17de eeuw. Het proces was voorwerp van onderzoek van Prof. Dr. J. Monballyu. Het proces (17.10.1602 - 11.06.1603) werd gedeeltelijk in Gotten en Tielst gevoerd. De volledige procesgang is bewaard, waardoor een goed inzicht in de argumentatie van zowel vervolger als vervolgte verkregen wordt.

Tussen 1560 en 1650 vond in Europa een ware heksenjacht plaats. Duizenden vrouwen, maar soms ook mannen en kinderen, werden van 'tooverie' beschuldigd, gefolterd en letterlijk in brand gestoken. Zij werden veroordeeld op basis van een op ideologische vooroordelen gesteund beleid.

Tanneken wist dat er roddels over haar circuleerden. Daarom liet zij zich op Paasmaandag 24 maart van het jaar 1600 een 'test' door de Gottense pastoor Raede afnemen. Ook haar dochter werd getest. Zij verkregen beiden een schriftelijk

bewijs van hun onschuld. Deze kerkelijke visitatie zette echter aan tot nieuwe roddels: Tanneken zou namelijk geslachtsbetrekkingen met de pastoor gehad hebben.

Dat een andere van hekserij beschuldigde vrouw, Josyne Salens uit Wakken, verklaarde dat zij Tanneken Sconyncx gezien had op één van de duivels- en heksenbijeenkomsten wakkerde de gemoederen alleen maar aan.

Het kwam zelfs zo ver dat iedereen die Tanneken als een toveresse of dievegge wou betichten zich voor de Gottemse schepenbank diende aan te melden. Niemand kwam opdagen, de zitting werd geschorst. Baljuw Meganck startte een crimineel proces tegen Tanneken: opeens wensten wél heel wat personen te getuigen. Tanneken werd overgebracht naar de gevangenis in Tielt. De ondervragers peilden naar haar contacten met de duivel, zochten duivelstekens op haar lichaam en legden haar zwaar het vuur aan de schenen.

Tanneken werd onder meer gefolterd met een halsband met pinnen die met touwen aan de muren was vastgemaakt. Ze stierf op 2 juni 1603.

MONBALLYU, J. *“Was Tanneken Sconyncx een heks? Een analyse van haar proces in 1602-1603”*, *De Roede van Tielt*, nr. 3, 1994 (94-140)

Gedicht
Tannekin,
duivelin,
toveresse,
zwarte messe.

Stansbruid,
heksenkruid.
Gottem en Tielt,
wat heeft u bezielid

Gedicht van
Monique Simon hangend
aan de Hallentoren.

FRANK BOGAERT

Schilder Frank Bogaert (1950 - 2014) vereeuwigde Tanneken Sconynx in 1994 in een schilderijenreeks 'De Heksenpassie'. Zijn werken getuigen van een sterke fascinatie voor het menselijke gelaat. Hij hanteert een typische schildertechniek waardoor een werk pas na opeenvolgende 'sessies' klaar is. Vandaar dat Frank Bogaert aan heel wat werken tegelijkertijd werkte. 'De Heksenpassie' weerspiegelt enerzijds de gruwel waarmee Tanneken gefolterd werd en anderzijds haar gekwelde geest.

COLOFON

Deze brochure is een aangepaste herdruk van de brochure 'Drie opmerkelijke verhalen in de geschiedenis van Tielt' van 2010.

Realisatie en samenstelling: Stad Tielt - Fotografie: Stad Tielt, R. De Brabandere, E. Verbeke, J. Uyttenhove, D. Stockman, heemkundige kring De Roede van Tielt en Westtoer.

Afbeelding backcover: Olie op doek, Kasselrij Kortrijk 1654 van F. Ritseert naar een origineel van Lodewijk de Bersacques 1641.

